

پایان نامہ
«کجور»

ترصد اللہ صلاحی

سال ۸۶

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۶	چکیده
۸	پیشگفتار
	فصل اوّل مقدّمه
۱۲	فرهنگ
۱۳	ادبیّات
۱۴	فولکلور یا فرهنگ و ادبیّات عامیانه
۱۶	اهمّیت فولکلور و ضرورت حفظ آن
۱۷	ادبیّات عامیانه و انواع آن در مقایسه با ادبیّات کلاسیک
	فصل دوم : اطلاعاتی در مورد منطقه ی کجور
۲۰	کجور
۲۰	قدمت آن
۲۳	قلمرو جغرافیایی کجور
۲۴	آب و هوا
۲۵	فرهنگ عامّه

۲۵	-----	گوش محلی
۲۶	-----	آداب و سنن

فصل سوم : شعر و شاعری

۲۸	-----	شعر
۳۵	-----	دو بیتی
۴۱	-----	غزل و ...

فصل چهارم : اعتقادات و خرافات

۴۵	-----	مهمانی و تشخیص جنسیت نوزاد و باید ها و نباید ها
۴۹	-----	اعتقاد در مورد آب و هوا آب و هوا
۵۰	-----	باور مردم در مورد امامزاده ها
۵۰	-----	هدیه عروس
۵۱	-----	آیین ها و باورداشت ها
۵۴	-----	بیماری و درمان
۵۶	-----	خرافات و حیوانات (جانوران)

فصل پنجم : آداب و رسوم

۵۹	-----	عید نوروز
----	-------	-----------

۶۰	سبزه به در
۶۰	جشن خرمن
۶۰	موسیقی
۶۰	صنایع دستی
۶۱	قصه ها و افسانه ها
۶۲	بازی های محلی
۶۲	عقد کنان
۶۳	گشایش بخت
۶۳	سنگینی نام افراد یا بعضی روزها
۶۴	زن زائو
۶۴	شب یلدا
۶۵	عروسی
۶۶	رقص و پایکوبی
۶۷	چهارشنبه سوری
۶۷	تولد
۶۷	نوروز خوانی

فصل ششم : بازی ها

۷۰	تب کا یا تب چوکا
۷۰	گلشت کار

صفحه	عنوان
۷۰	شاه - دزد - وزیر
۷۱	خر پلیس کا
۷۱	برکا
۷۲	اغوذ کا
۷۲	گل گاج
۷۳	گم ها کودک
۷۳	چش دارک
۷۳	تيله کار
۷۴	کشکاک
۷۴	خرواز
۷۴	لالال گا
۷۴	بازی پنج تاک
۷۵	بردی بردی
۷۵	برموک
	فصل هفتم :
۷۷	چیستان
۷۸	ضرب المثل ها
	فصل هشتم:
۹۷	افسانه ها و قصه ها

صفحه	عنوان
۹۸	حسن کچل
۱۰۹	روباه
۱۱۰	دختر فقیر
۱۱۲	تنبل خان
۱۱۶	منابع و ماخذ

چکیده

« فولکلور » که همان " فرهنگ و ادبیات عامیانه " است، در بر دارنده ی : قصّه ها ، افسانه ها ،

آوازاها و شعرهای محلی ، ضرب المثل ها ، چیستان ها ، آداب و رسوم و ... می باشد.

فرهنگ و ادبیات عامیانه یا همان فولکلور در واقع منعکس کنند دنیای بیرونی و درونی یک

گروه از مردم است که ممکن است از خیلی جهات با دیگران متفاوت باشند.

منطقه ی کجور شامل چند روستا می باشد که با یکدیگر قسمتی از مازندران را تشکیل

می دهند. این منطقه ی زیبا به وسیله ی رشته کوه های محصور شده که مانند تمام بخش های

دیگر مازندران زیبا و خوش آب و هوا بوده و انسان های با ذوقی را در خود پرورانده است.

در قسمت های مختلف منطقه کجور نیز از نظر فرهنگی - ادبی و سنت های اجتماعی تنوع

و گستردگی زیادی به چشم می خورد.

تحقیق حاضر دارای چند بخش اصلی شعر ، ضرب المثل ، آداب و رسوم ، اعتقادات و

خرافات ، قصّه و افسانه ، چیستان و بازی ها است.

در بخش شعر نمونه هایی از اشعار ارائه شده که بخشی از آن عامیانه و بخشی نیز دست
مایه ی شاعرانی است که با عشق شعر سروده اند و دنیای خود را در قالب کلمات آورده اند و
دارای مضمون های اخلاقی ، اجتماعی و ... است و از درد و فقر مردم پایین دست جامعه
حکایت می کند.

در بخش ضرب المثل ها نیز ضرب المثل ها همواره با معنای لفظ به لفظ و گاه اگر در
فرهنگ ایرانی ضرب المثل یکی شبیه آن بوده آورده شده است نیز مفهوم خود ضرب المثل
نیز عنوان شده است.

در بخش آداب و رسوم و اعتقادات و خرافات نیز به صورت موضوعی کار شده است ، مثلاً
آداب و اندیشه ها یی که در موقعیت هایی مانند جشن ها- آب و هوا و... است.

واژه های کلیدی : فولکلور ، فرهنگ و ادبیات عامیانه - کجور

پیش گفتار

آن چه در این مجموعه تحت عنوان فرهنگ و ادبیات عامه کجور آمده حاصل تلاش و تحقیق و بررسی در آن مناطق و مصاحبه با برخی ساکنان و استفاده از کتاب ها و اینترنت است.

فرهنگ اصیل ایرانی بسیار غنی است و وقتی به جای جای این سرزمین زیبا می نگریم و کمی عمیق می شویم به اصالت و پر بار بودن این فرهنگ اصیل بیشتر پی می بریم .

اما متأسفانه به خاطر گسترش منابع و وسایل ارتباط جمعی این فرهنگ غنی که در هر جا به نوعی حرفی برای گفتن داشت در حال خدشه دیدن است ، دیگر خیلی از جوانان ما کلاس و رشد خود را در چیزی می بینند که از فرهنگ اصیل آن ها به دور است.

البته ناگفته نماند که بسیاری از جوانان این مرز و بوم هم به این مهم می پردازند و برای زنده نگه داشتن آن تلاش می نمایند اما کافی نیست.

ما برای آن که بتوانیم اصالت و پر بار بودن فرهنگ اصیل ایرانی را برای همیشه حفظ کنیم باید بیشتر هزینه کنیم حال چه هزینه مالی و چه زمانی.

انجام چنین تحقیقاتی مانند این پایان نامه شاید گام کوچکی برای زنده نگه داشتن آن باشد.

در انجام این تحقیق به این مهم رسیدم که واقعاً چه قدر می توان مطلب جمع کرد که از حوصله این پایان نامه خارج است و می توان به گستردگی و یکبار دیگر به غنی بودن فرهنگمان پی ببریم.

در کلام پیرمردان و پیرزنان وقتی که به پای سخن آنان می نشینیم چه نکته ها و پیام ها و اندرزها که نمی بینیم و نمی شنویم.

ای کاش که از این منابع غنی که گاهی در مناطق دور افتاده ساکن هستند بیشتر استفاده کنیم ، بیشتر پای کلام آن ها بنشینیم و از آن ها بخواهیم که بگویند و با این خواستن چه قدر آن ها احساس وجود و مهم بودن می کنند و چه قدر خرسند می شوند که حرف های آن ها هنوز طرفدارانی دارد.

هرچند جمع آوری مطالب در مورد فرهنگ عامیانه بسیار دشوار و وقت گیر است اما به سختی آن می ارزد.

مطالب این پایان نامه در هشت فصل و با عنوان های مشخص مطرح شده است.

در پایان این مقدمه باید بگویم که هر چند این کار به طور کامل و رسا و با شیوه ای محققانه نتوانست فرهنگ و ادبیات عامه «فولکلور» مردم کجور را به تصویر بکشد ولی امید است قدمی هرچند کوچک در راه حفظ این مهم باشد.

نا گفته نماند که متن این پایان نامه به سبک ادبیات دبیرستان ویرایش شده است.

در این جا از همه بزرگوارانی که بی شک از سر اخلاص و دوستی به بنده کمک کردند تا این

کار را بدین صورت گردآوری نمایم کمال تشکر دارم!

۱. جناب آقای محمدرضا نجفیان - آقای پور خلیلی - آقای مجید کریمی - آقای ابراهیم رضایی مقدم - خانم خدیجه عباسی - خانم طیبه صلاحی - خانم سپیده فخاریان - خانم زهرا شاهسواری

فصل اول

(شامل: مقدمه ای بر فرهنگ ، ادبیات ، فولکلور یا فرهنگ و ادبیات عامیانه ، اهمیت فرهنگ مردم یا فولکلور و ضرورت حفظ آن ، ادبیات عامیانه و انواع آن در مقایسه با ادبیات کلاسیک)

فرهنگ : « کلمه فرهنگ در زبان فارسی چند معنی دارد . معروفترین معنی آن کتاب لغت است... معنی دوم آن تربیت کردن و تأدیب است در فارسی فرهیختن و فرهنگیدن به معنی تربیت کردن است...معنی سوم که در این گفت و گو منظور ماست ، همان است که در زبان های فرنگی آن را cultures و در عربی ثقافت می خوانند و آن عبارت است از مجموعه ی میراث های معنوی یک قوم اعم از آنچه محصول عقل و ادراک یا زاده ی ذوق و عاطفه ی ایشان باشد.»^۲

« اگر از جهت لغوی فرهنگ را بررسی کنیم ، این واژه ی مرکب از دو جزء (فر) و (هنگ) است که (فر) پیشوند و به معنی جلو و پیش آمده و (هنگ) از ریشه اوستایی (هنگا) و به معنی کشیدن ، سنگین و وزن است.... پدر زبان فارسی ، فردوسی، واژه ی فرهنگ را به معنی و مترادف با دانش و هنر می داند:

زدانا پرسید پس دادگر که فرهنگ بهتر بود یا گهر

چنین دادپاسخ بدو رهنمون که فرهنگ باشد ز گوهر فزون

که فرهنگ آرایش جان بود ز گوهر سخن گفتن آسان بود»^۳

۲. محمد جعفر محبوب ، مجموعه مقالات درباره ی افسانه ها ، آداب و رسوم ایران ، به کوشش حسن ذوالفقاری: «ادبیات

عامیانه ی ایران» (تهران: انتشارات چشمه، زمستان ۱۳۸۲) چاپ اول ، ص ۲۶

۳. علیرضا دریایی ، گویش تنکابنی ۱ (تهران : مرکز فرهنگی و انتشاراتی آیه، چاپ اول ۱۳۷۹)، ص ۱۴

به صورت کلی می توانیم مجموعه ی آداب ، سنن، عقاید ،اخلاق ،شیوه ی زندگی و نگرش
یک قوم را فرهنگ آن مجموعه ی انسانی بنامیم.

ادبیات: این کلمه مشتق از «ادب» + یای نسبت + نشانه ی جمع است ؛ یعنی چیزهایی که
مربوط و منسوب به ادب است. فرهنگ دهخدا برای واژه ی «ادب» این معانی را ذکر کرده
است : «فرهنگ . دانش . هنر . حسن معاشرت . فضیلت . مردمی . آزر . حرمت . آیین .
آرایش . راه و رسم . شگفتی . زیرکی . دانشمند و با فرهنگ شدن . نگاه داشتن خود از
نکوهیده های کرداری و گفتاری . مهمانی کردن و ... » که هر کدام در جای خود معنی
بخصوصی می دهد . ولی در اصطلاح ، ادبیات یکی از گونه های هنر است که از طریق آن
شاعر یا نویسند عواطف و احساسات خود را با به کار گیری کلماتی خاص بروز می دهد و با
جان بخشیدن به عناصر ذهنی و عواطف خیالات خویش ، آن ها را در قالبی زیبا و پر سوز
و تأثیر گذار در اختیار مخاطب قرار می دهد.

حال که ادبیات نوعی هنر است ، خود هنر به چه معناست؟ « هنر عبارت است از ایجاد
زیبایی و هم آهنگی و آن محصول ذوق و قریحه ی آدمی است . اگر ذوق انسانی این
زیبایی و هم آهنگی را در حرکت پدید آورد ، آن هنر را رقص می نامند . اگر ماده ی اولیه
برای ایجاد زیبایی رنگ ها باشند ، در این صورت هنر نقاشی به وجود می آید و اگر آن را

ماده و جسم متجلی کنند، پیکر تراشی و مجسمه سازی نتیجه ی آن خواهد بود. اگر زیبایی را در صداها پدید آورند، هنر موسیقی از آن زاده می شود و اگر ایجاد این جمال و اعتدال در عالم الفاظ صورت گیرد، شعر سروده می شود.^۴

فولکلور یا فرهنگ و ادبیات عامیانه: « فرهنگ عوام در زبان فارسی معادل کلمه ی بین المللی فولکلور گرفته شده است. فولکلور نیز کلمه ای ست مرکب از دو جزء: یکی folk و دیگری lore و معنی آن دانش عوام است. »^۵

« لغت فولکلور واژه ای قدیمی و کهنه نیست و در کشور ایران کمتر از نیم قرن است که اهل فن آن واژه را در نوشته های خود به کار برده اند... اما اگر بخواهیم در زبان فارسی کلمه ای پیدا کنیم که به تقریبی مفهوم و معنای فولکلور را داشته باشد، ناگزیریم جملاتی چون: مجموعه ی اطلاعات مردم، معلومات توده ی مردم، دانش توده، فرهنگ مردم، فرهنگ عوام، معلومات عوام، فرهنگ توده، دانش عوام یا ترکیباتی از این قبیل به

۴. محمد جعفر محجوب، مجموعه مقالات درباره ی افسانه ها، آداب و رسوم ایران، به کوشش حسن ذوالفقاری:

«ادبیات عامیانه ی ایران»، ص ۳۷

۵. همان ص، ۳۵

کار بریم . بدیهی است همان طور که ما ادبیات رسمی داریم ، ادبیات عوامانه هم داریم ... که

مجموعه آنها « فرهنگ » مردم نامیده می شود .^۶

و اما در ایران « نخستین شخص باسواد و روشن بین و دانا و بینایی که خرافات و معتقدات

عوامانه زمان خود را گرد آوری و تألیف کرد و به صورت کتاب معروف « کلثوم ننه »

در آورده است ، شخصیتی رو حانی و مردی ملا و زاهد و دانشمند باتقوا به نام آقا « جمال

خوانساری » بوده است که حاوی مقداری از آداب و رسوم و خرافات و معتقدات زنان در

دوره ی صفویّه است .^۷

« نخستین کسی که این کلمه را به عنوان اسم این رشته ی مبسوطی که در اختیار ماست

اختیار کرد ، امیرواز مورتن ambroise morton است که به سال ۱۸۸۵ میلادی این

عنوان را برگزید و مدّت ها گذشت تا تمام ملّت ها این کلمه را به همین صورت قبول کردند

و ترکیب مذکور جنبه ی بین المللی به خود گرفت .^۸

^۶ . سیّد ابو القاسم انجوی شیرازی با محمود ظریفیان ، گذری و نظری در فرهنگ مردم، (تهران: انتشارات اسپرک ، چاپ اول

، پاییز ۱۳۷۱)، صص ۹-۱۰

^۷ . همان ، ص ۱۳

^۸ . محمّد جعفر محبوب ، مجموعه مقالات درباره ی افسانه ها ، آداب و رسوم مردم ایران ، به کوشش حسن ذوالفقاری : «

ادبیات عامیانه ی ایران » ، ص ۳۵

اهمیت فولکلور و ضرورت حفظ آن : فولکلور هر ملّتی در واقع شناسنامه ی فرهنگی ، علمی ، اجتماعی و روان شناختی آن ملّت است که می توان از طریق آن نوع زندگی و روابط اجتماعی پیشینیان را به خوبی تحلیل کرد و هویت تاریخی و اجتماعی آن ها را به دست آورد .

« ادبیّات فولکلور از گذشته تاکنون به طور مستمر و عجیب با تاریخ بشر همگام بوده است ... ماکسیم گورکی با اشاره به اهمیت گذشته می گوید : ... بدون شناخت ادبیّات فولکلور ، شناخت تاریخ ملّت ها ممکن نیست . در عصر پیشرفت بی وقفه جامعه ی بشر ، ادبیّات فولکلور آمال فرهنگی و هنری مردم را برآورده می سازد . موضوع های ادبیّات فولکلور موضوع هایی واقعی هستند زیرا زمانی که خطر انسان را تهدید می کند ، باید آموزش دهد ، راهنمایی کند و به انسان جرئت و صبر دهد . از این رو موضوع های ادبیّات فولکلور با اوضاع روزگار مطابقت دارند اما هنگامی که خطر از بین بردن و زندگی با آرامش توأم شود ، به موضوع های تخیلی و ایده آل روی می آورد . »^۹

در هر حال هرچه زمان بیشتر می گذرد ، زوال و نابودی فرهنگ و سنت های عوام بیشتر به چشم می آید و با الطبع لزوم گرد آوری و ثبت و ضبط نموده های فرهنگ عوام نیز بیشتر

^۹. همان ص ۱۳

احساس می شود .

به جرئت می توانم بگویم که خیلی از آداب و رسوم و اعتقادات و فرهنگ عامه دیگر قابل گردآوری نیز نیستند ؛ زیرا سینه هایی که گنجینه ی این فرهنگ ارزشمند و قدیمی بود ، سالهاست که اسیر خاک شده است و کسی نتوانست به آن ها دست یابد .

مثلاً بنده در حین انجام این تحقیق به طور اتفاقی با یک مادر سالخورده (آسیه قربانی) برخوردی که به قول آشنایانش دو بیتی های زیادی را از بر بود ؛ با اصرار زیاد تعدادی از آن دوبیتی های عاشقانه را برایم خواند ؛ بعد از یک هفته مطلع شدم که آن بانوی محترم از دنیا رفته است . حال حساب کنید که چه قدر از این گنجینه های فرهنگ و ادب عامیانه در جوار ما هستند و ما غافلانه یا جاهلانه نابودی آن ها را نظاره می کنیم .

ادبیات عامیانه و مقایسه آن با ادبیات کلاسیک : « مرزهای ادبیات فولکلور و ادبیات کلاسیک بسیار سیال است به گونه ای که این دو نوع از ادبیات در سطحی گسترده و وسیع از یکدیگر متأثر شده اند ... برای تشخیص این دو گونه از ادبیات تفاوت های سبکی از اهمیت زیادی برخوردارند . ادبیات فولکلور معمولاً گرایش زیادی به ساده نویسی دارد . آفرینش های ادبیات فولکلور از نظر زبانی با استفاده از عناصر اندکی از زبان عربی مشخص

می شوند اما از آن جایی که واژگان به عاریت گرفته شده از زبان عربی در میان عامه مردم کاربرد چندانی ندارد، عناصر ایرانی در واژگان ادبیات فولکلور اعتبار شایانی می یابند.^{۱۰}

در ادبیات عامیانه نیز همانند ادب رسمی دو شاخه ی مجزا به نام نظم و نثر وجود دارد که البته نمایش نامه را نیز که بیشتر جنبه ی بدیهه گویی دارد، می توان به آن افزود.

در زمینه شعر، دو بیتی ها و مثنوی ها ی عاشقانه و در نثر نیز قصه ها و نقل ها و افسانه ها از مهمترین نمود های ادبیات عوام هستند.

قالب شعرهای عامیانه برخلاف ادب کلاسیک بیشتر دو بیتی و گاهی هم مثنوی یا مستزادهای طولانی است و قصیده و غزل و دیگر قالب ها جایگاه چندانی ندارند. زیرا در دوبیتی راحت تر می توان سخن دل را بیان کرد.

نثر عامیانه نیز با کلاسیک تفاوت اساسی دارد. در ادبیات عامیانه نثر تقریباً همان چیزی است که در اروپا به آن prose می گویند؛ یعنی سخن غیر منظومی که بیشتر برای خلق آثار هنری و ادبی مانند قصه و داستان به کار می رود؛ در حالی که در ادب کلاسیک نثر چیزی است که منظوم نباشد؛ حال چه هنری باشد و چه غیر هنری. ادب عوام که بیشتر به صورت شفاهی است، هنوز به طور کامل و فراگیر گردآوری و مکتوب نشده است.

۱۰. بیری سپیک، ادبیات فولکلور ایران ف ترجمه ی محمد اخگری، ص ۵

فصل دوم

اطلاعاتی در مورد کجور

کجور در یک نگاه

کجور منطقه بکر و تاریخی که می خواهد آوازه گذشته اش را باز یابد .

منطقه سرسبز کجور از جمله مناطق بکر و دست نخورده ای است که می توان آن را

سرزمین شگفتی ها و دلاورمردانی نامید که تاریخ کهن ایران عزیز ما را سرافرازانه

رقم زده است ؛ با این وجود به واسطه ی این که منطقه زیاد شناخته شده نیست مقدار

گردشگرانی که در سال گذشته وارد این منطقه شده اند بیش از سه هزار نفر بوده است.

کجور دارای آب و هوایی معتدل و سرد و چشم انداز های طبیعی ، آبشارهای فراوان و

جنگل های انبوه با گونه های بلوط ، بارانک ، سرخدار ، افرا ، توسکا ، ون ، اوری و نور

است .

قدمت آن

آثار تاریخی به جا مانده از دوران قبل از میلاد مسیح و دوره ی اسلامی از جمله سدّ خاکی

شهر کجور ، دهکده ی تاریخی ناسنگ با گنبد درویش خان به سبک ساسانی ، قلعه ها و

پناهگاه های کوهستانی با برج و بارو در محله های مختلف : امام زاده ها ... حکایت از

قدمت این منطقه می کند.

کجور از دیرباز مهد دانش و علم و ادب بوده است. شماری از افراد اولین گروه اعزام شده به فرانسه برای تحصیل در زمان محمد شاه قاجار از این منطقه بوده اند، همچنین شخصیت‌ها یی چون شیخ فضل‌ا... نوری، دکتر زکی کجوری (افتتاح کننده دارالفنون)، حاج میرزا نظر پاک ریاضیدان، فیلسوف و اولین رئیس دانشگاه تهران و استاد محمد حسین سلطانی لرکانی کجوری، نخستین شاعر و مترجم نهج البلاغه، نهج الفصاحه و صحیفه که از افتخارات کشور ما به حساب می‌آیند از منطقه کجور سربلند کرده اند.

نوذر خزایی از دبیران خوش ذوق شهرستان نور در معرفی بیشتر کجور می‌گوید: شهر و شهرستان نوشهر یعنی کجور. زیرا مردم آن، بازاریان و کارکنان شرکت‌ها و ادارات یا کجوری اند یا وابسته به کجور که فصل گرمای خود را در سبزه زارها، آبشارها و چشمه سارهای فراوان آن می‌گذرانند. وی می‌افزاید: «کجور از سوی مجلس شورای اسلامی به عنوان منطقه محروم اعلام شده است و این محرومیت در بسیاری از موارد محسوس است.»

اما فرهنگ غنی و حضور دلاور مردان سلحشور، محرومیت را کمرنگ کرده است. «خرابی آثار تاریخی به جا مانده از دوران کهن منطقه را بسیار ذکر کرده و گفت: آثاری وجود دارد که نشان می‌دهد قدمت کجور امروز و رویان دیروز به قبل از میلاد مسیح و در حدود ۴۰۰۰